

NY MUSIK

Crichan Larson, cello

Bernd Alois Zimmermann: Sonat
Lars Sandberg: Bend
Helmut Lachenmann: Pression

--- paus ---

Franco Donatoni: L'âme
Iannis Xenakis: Kottos

22

Onsdag 9 mars 1988 kl. 19.30

Museet, kulturhuset, Borås

Bernd Alois Zimmermann (1918-70) levde liksom Karlheinz Stockhausen i Köln, och under sin livstid fick han ständigt stå i skuggan av denne, ett faktum som påtagligt lär ha förstärkt hans tillvaro. Nå. numera sjunker Stockhausens rykte stadigt, medan Zimmermann alltmer betraktas som en av efterkrigstidens verkligt stora tonsättare.

Med rätta är det musiken från hans sista decennium som blivit mest uppmärksammat. Zimmermann talade då om "die Kugelgestalt der Zeit", en tidsuppfattning enligt vilken all tid är samtidigt närvarande, och som tar sig uttryck i en pluralistisk musik, ofta med citat och stilmontage. Under arbetet på sitt magnum opus, operan Die Soldaten, komponerade Zimmermann också sin Sonat för solocello (1960) - den moderna cellolitteraturens mest banbrytande och kanske fortfarande mest betydande verk. En mer konstfull, allvarlig och gripande musik än denna låter sig sväriligen tänkas.

Zimmermann berättar: "Solocellosonaten bär som motto ett ord ur Predikaren 3:1: '...och vart företag under himmelen har sin stund'.

Så som ingen annan konstform är musiken beroende av, ja utlämnad åt, tidens gång; i samma ögonblick som ett musikaliskt skeende träder fram, sjunker det ner i det förgångna, och väcker förväntan på det kommande: framtiden.

Faser, skikt, rum sammanfattas i den enhet som den musikaliska tids- och upplevelseströmmen utgör, och kommer samtidigt till uttryck i just samma enhet; det ena förvandlas till det andra, och, medan det förvandlas, förvandlas också lyssnaren, om han själv är villig att medverka i denna förvandling, av vilken lyssnaren har ett behov liksom interpreten och tonsättaren - tiden 'öppnar' sig: drömmar, tankar, överkligheter träder fram och förbyts mot minnen, förväntningar och överkligt. I kraft av att tiden organiseras övervinns den; tidsögonblick blir till tidskomplex, tidsrymder till tidpunkter.

Sonaten har fem satser. Fase, Tropi, Spazi står i centrum; Rappresentazione leder in i verket och Versetto avslutar det... 'och vart företag under himmelen har sin stund'.

Mitt i detta skeende: interpreten, instrumentet som förmedlare, cello, 'vox humana' som inget annat instrument. En aning portförbudet i den nya musiken (detta var 1960), alltför belastat med romantikens 'odium' - i detta verk med en fullständigt ny aspekt hos instrumentet."

Lars Sandberg (f.1955) - som studerat för bl.a. Xenakis - framstår idag som en av sin generations viktigaste tonsättare. Han arbetar långsamt, tålmodigt (utan dator), och utan tillstymmelse till opportunistiska sneglingar. Han gör det alltså inte lätt för sig, och inte för interpreterna heller; hans musik är ofta extremt svårspelad. Även lyssnaren kan understundom få kämpa med en kärv musik som till sitt väsen närmast måste betraktas som amusikalisk. Bend för solocello är liksom all musik av Sandberg obändig och kompromisslös.

Tonsättaren skriver: "Alla mina kompositioner kan var och en beskrivas som en aspekt på begreppet 'continuum'; och detta är vad gäller Bend för violoncell solo kanske mer giltigt än någonsin.

Bend består av två kontinuerliga förlopp eller kurvor: en tonhöjdskurva (glissandi) och en klangfärgskurva, där olika spelsätt successivt avlöser varandra och ibland fokuseras. Titeln - Bend - valde jag därför att jag tycker att den svarar mot det intryck stycket ger. Bend skrevs i april 1983."

Helmut Lachenmann (f.1935) är tysk, mycket tysk - grundlig, omständlig, noggrann och intellektuellt tungrodd, men samtidigt med otyska drag; han skulle t.o.m. kunna beskrivas som en musikalisk motståndsmän. Själv talar han om "en strängt utkomponerad vägran, ett utestängande av sådana lyssnarförväntningar som är socialt förutbestämda".

Han beskriver sin musik som en "realistisk musique concrète, ...i vilken klangen är ett karakteristiskt resultat - ett akustiskt protokoll - av dess mekaniska framställning och den därvid mer eller mindre ekonomiskt förbrukade energin". Klangen "profaneras, avmusikaliseras, för att möjliggöra en ny förståelse".

Den vanligtvis hörbara delen av musiken - den klangliga slaggen - sätts under lupp, så görs alltså den mekaniska ansträngningen som sådan hörbar istället för att som normalt döljas. Av detta skulle man kanske förvänta sig en högljudd musik, men tvärtom, Lachenmanns musik befinner sig ofta strax ovanför hörbarhetsströskeln, svagt väsende. Så också i Pression für einen Cellisten (1969), som av Crichton Larson beskrivs som ett mellanting mellan musik, teater och dans. Styckets notation skiljer sig från den gängse genom att inte visa det klingande resultatet. Snarare är den att beskriva som ett slags tabulatur, en aktionsnotation som föreskriver solistens rörelseschema.

Italienaren Franco Donatoni (f.1927) är en säregen och svärfångad modernistisk profil, vars utveckling under 50- och 60-talet brukar beskrivas med hjälp av de tonsättare som inspirerat honom: Bartók, Petrassi, Webern, Boulez, Stockhausen och Cage. Mot slutet av 60-talet nådde Donatoni fram till sin egen omisskännliga stil - musik med en lite torr och sträv yta, men inuti kryllar den, kaleidoskopisk, allusionsrik, förbiglimtande. I flera fall fungerar Donatonis solostycken också som enskilda stämmor i större kammarmusikverk, så gäller också för L'âme för solocello (1982), som ingår i en duo med kontrabas. Det tvåsatsiga L'âme är en formstark musik med tempoväxlingar som byggs på smått maniska sifferlekar. Musiken kastar sig abrupt från en gestik till en annan i ett starkt kontrastspel, och rör sig sektionvis från det ena musikaliska rummet till det andra.

Iannis Xenakis är relativt obekant i Sverige men är ett stort namn på kontinenten, framför allt i Frankrike. Hans biografi är märklig: född i Grekland 1922, komponist, arkitekt, civilingenjör, doktor vid Sorbonne, studier hos Scherchen och Messiaen, motståndsmän under kriget, dödsdömd, politisk flykting i Frankrike sedan 1947, professor vid ett par universitet, 12 års arkitektsamarbete med Le Corbusier. Introducerade sannolikhetskalkyler i kompositionsarbetet, upphovsman till den stokastiska och symboliska musiken.

Om Kottos skriver Xenakis: "Kottos (1977) skrevs som obligatoriskt stycke till den internationella cellisttävlingen vid Recontres Internationales d'Art Contemporain i La Rochelle, Frankrike, 1977.

Kottos är ett mycket svårt stycke, men ett stycke som har visat att nivån hos unga cellister idag är så hög att de är fullt kapabla att bemästra den nödvändiga tekniken och ge musiken uttryckskraft. Kottos är namnet på en av de hundraarmede jättar som Zeus besegrade; en allusion på den furiositet och virtuositet som krävs för ett framförande av detta stycke."